ЗМІСТ

PROFUNDIS

Гімн
Веснянки
"Гримить! Благодатна пора наступає..."
"Гріє сонечко!.."
"Земле, моя всеплодющая мати..."
"Розвивайся, лозо, борзо..."
"Не забудь, не забудь..."
"Ще щебече у садочку соловій..."
"Весно, ох, довго ж на тебе чекати!.."
"Ой, що то в полі за димове?.."
"Веснянії пісні..."
Vivere memento!
Осінні думи
Журавлі
"Паде додолу листя з деревини..."
Скорбні пісні
"Не винен я тому, що сумно співаю..."
"Бувають хвилі — серце мліє..."
"До моря сліз, під тиском пересудів..."
"Нехай і так, що згину я..."
"Тяжко-важко вік свій коротати..."
"Мій раю зелений..."
Нічні думи
"Ночі безмірнії, ночі безсоннії..."
"Догорають поліна в печі..."
"Не покидай мене, пекучий болю..."
"Місяцю-князю!.."
Думи пролетарія
На суді
Semper idemi

Ідеалісти
"Всюди нівечиться правда..."
Супокій
Товаришам
"Не люди наші вороги..."
Excelsior!
Беркут
Човен
Каменярі
Ідилія

ПРОФІЛІ І МАСКИ

Поезія

Поет
Пісня і праця
Чим пісня жива?
Співакові
Рідне село
Україна
Моя любов
Картка любові
"Плив гордо яструб в лазуровім морі..."
Тріолет ("І ти лукавила зо мною!..")
"Я не лукавила з тобою..."
"Я буду жити, бо я хочу жити!.."
Знайомим і незнайомим
Корженкові
N.N. ("Виступаєш ти чемно, порядно...")
N.N. ("Будь здорова, моя мила...")
Олі
Гриць Турчин
Оси
"Був у нас мужик колись..."
"Послухай, сину, що премудрість каже..."

"Хлібороб"
"Ужас на Русі"

СОНЕТИ

Вольні сонети
"Сонети — се раби. У форми пута..."
"Чого ти, хлопе, вбравсь у стрій лицарський..."
Котляревський
"Вам страшно тої огняної хвилі..."
"Як те залізо з силою дивною..."
Сікстинська мадонна
Пісня будущини
"Колись в сонетах Данте і Петрарка..."
Тюремні сонети
"Се дім плачу, і смутку, і зітхання..."
"Сижду в тюрмі, мов в засідці стрілець..."
"Колись в однім шановнім руськім домі..."
"У сні мені явились дві богині..."
"Сидів пустинник біля свого скиту..."
"Багно гнилеє між країв Європи..."
"Тюрмо народів, обручем сталеним..."

ГАЛИЦЬКІ ОБРАЗКИ

В шинку
Максим Цюник
Галаган
Гадки на межі

PROFUNDIS

ГІМН

Замість пролога

Вічний революцйонер —
Дух, що тіло рве до бою,
Рве за поступ, щастя й волю, —
Він живе, він ще не вмер.
Ні попівськії тортури,
Ні тюремні царські мури,
Ані війська муштровані,
Ні гармати лаштовані,
Ні шпіонське ремесло
В гріб його ще не звело.

Він не вмер, він ще живе!
Хоч від тисяч літ родився,
Та аж вчора розповився
І о власній силі йде.
І простується, міцніє,
І спішить туди, де дніє;
Словом сильним, мов трубою,
Міліони зве з собою, —
Міліони радо йдуть,
Бо се голос духа чуть.

Голос духа чути скрізь:
По курних хатах мужицьких,
По верстатах ремісницьких,
По місцях недолі й сліз.
І де тільки він роздасться,
Щезнуть сльози, сум нещастя,
Сила родиться й завзяття
Не ридать, а добувати,
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.

Вічний революцйонер —
Дух, наука, думка, воля —
Не уступить пітьмі поля,
Не дасть спутатись тепер.
Розвалилась зла руїна,
Покотилася лавина,
І де в світі тая сила,
Щоб в бігу її спинила,
Щоб згасила, мов огень,
Розвидняющийся день?
[1880]

ВЕСНЯНКИ

ГРИМИТЬ! БЛАГОДАТНА ПОРА НАСТУПАЄ...

Гримить! Благодатна пора наступає,
Природу розкішная дрож пронимає,
Жде спрагла земля плодотворної зливи,
І вітер над нею гуляє бурхливий,
І з заходу темная хмара летить —
Гримить!

Гримить! Тайна дрож пронимає народи, —
Мабуть, благодатная хвиля надходить...
Мільйони чекають щасливої зміни,
Ті хмари — плідної будущини тіни,
Що людськість, мов красна весна, обновить...
Гримить!
[1880]

ГРІЄ СОНЕЧКО!...

Гріє сонечко!
Усміхається небо яснеє,
Дзвонить пісеньку жайвороночок,
Затонувши десь в бездні-глубіні
Кришталевого океану…

Встань,
Встань, орачу! Вже прогули вітри,
Проскрипів мороз, вже пройшла зима!
Любо дихає воздух леготом;
Мов у дівчини, що з сну будиться,
В груді радісно б'єсь здоровая
Молодая кров,
Так і грудь землі диха-двигаєсь
Силов дивною, оживущою.

Встань, орачу, встань!
Сій в щасливий час золоте зерно!
З трепетом любві мати щирая
Обійме його,
Кров'ю теплою накормить його,
Обережливо виростить його.

Гей, брати! В кого серце чистеє,
Руки сильнії, думка чесная, —
Прокидайтеся!
Встаньте, слухайте всемогущого
Поклику весни!
Сійте в головах думи вольнії,
В серцях жадобу братолюбія,
В грудях сміливість до великого
Бою за добро, щастя й волю всіх!
Сійте! На пухку, на живу ріллю
Впадуть сімена думки вашої!
28 марта 1880

ЗЕМЛЕ, МОЯ ВСЕПЛОДЮЩАЯ МАТИ...

Земле, моя всеплодющая мати,
Сили, що в твоїй живе глубині,
Краплю, щоб в бою сильніше стояти,
Дай і мені!

Дай теплоти, що розширює груди,
Чистить чуття і відновлює кров,
Що до людей безграничную будить
Чисту любов!

Дай і огню, щоб ним слово налити,
Душі стрясать громовую дай власть,
Правді служити, неправду палити
Вічну дай страсть!

Силу рукам дай, щоб пута ламати,
Ясність думкам — в серце кривди влучать,
Дай працювать, працювать, працювати.
В праці сконать!
[1880]

РОЗВИВАЙСЯ, ЛОЗО, БОРЗО...

Розвивайся, лозо, борзо,
Зелена діброво!
Оживає помертвіла
Природа наново.
Оживає, розриває
Пута зимовії,
Обновляєсь в свіжі сили
Й свіжії надії.

Зеленійся, рідне поле,
Українська ниво!
Підоймися, колосися,
Достигай щасливо!
І щоб всяке добре сім'я
Ти повік плекала,
І щоб світу добра служба
З твого плоду стала!
[1880]

НЕ ЗАБУДЬ, НЕ ЗАБУДЬ...

Не забудь, не забудь
Юних днів, днів весни, —
Путь життя, темну путь
Проясняють вони.

Золотих снів, тихих втіх,
Щирих сліз і любви,
Чистих поривів всіх
Не встидайсь, не губи!

Бо минуть — далі труд
В самоті і глуші,
Мозолі наростуть
На руках і душі.

Лиш хто любить, терпить,
В кім кров живо кипить,
В кім надія ще лік,
Кого бій ще манить,
Людське горе смутить.
А добро веселить, —
Той цілий чоловік.

Тож сли всю життя путь
Чоловіком цілим
Не прийдесь тобі буть —
Будь хоч хвилечку ним.

А в поганії дні,
Болотянії дні,
Як надія пройде
І погасне чуттє,
Як з великих доріг
Любві, бою за всіх
На вузькі та круті
Ти зійдеш манівці,

Зсушить серце жура,
Сколять ноги терни, —
О,тоді май життя
Вдячно ти спом'яни!

О,тоді ясні сни
Оживлять твою путь…
Юних днів, днів весни
Не забудь, не забудь!
10 іюня 1882

ЩЕ ЩЕБЕЧЕ У САДОЧКУ СОЛОВІЙ...

Ще щебече у садочку соловій
Пісню любую весноньці молодій,
Ще щебече, як віддавна щебетав,
Своїм співом весну красную вітав.

Та не так тепер в садочку, як було:
Вечір в маю, співом все село гуло,

По вулиці дівчатонька, наче рій,
На вишеньці висвистує соловій.

Не так нині, як бувало! Півсмерком
Не йдуть селом дівчатонька ходірком,
Не виводять співаночок на весь двір
Соловієві на вишенці всупір.

Ось з роботи перемучені спішать,
Руки й ноги, мов відрубані, болять,
Не до жартів їм, сердешним, та пісень,
Лиш спочити б, наробившися весь день!

Важко якось соловію щебетать,
Важко весну, хоч як красну, зустрічать,
Голосить природи радість на весь мір,
Наче людському нещастю на докір.

А ще жаль йому й супірниць, що їх спів
По селу враз з його свистом гомонів.
Що то жде їх?.. Шлюб з нелюбом, рій дітий
Та в'їдливая свекруха й муж лихий.
1881

ВЕСНО, ОХ, ДОВГО Ж НА ТЕБЕ ЧЕКАТИ!...

Весно, ох, довго ж на тебе чекати!
Весно, голубко, чому ж ти не йдеш?
Чом замість себе до вбогої хати
Голод і холод, руїну і страти
В гості ти шлеш?

Бач, уже май зачиняєсь! О маю,
Чом же мерцем ти приходиш на світ?

Пусто і мертво по полю, по гаю,
Лиш олов'янії хмари вкривають
Весь небозвід.

Стогін іде по селищах убогих,
Діти гуртами на задавку мруть,
Сіна нема й стебельця в оборогах,
Гине худібка, по долах розлогих
Води ревуть.

"Згинем, — люд шепче. — Там горе не саме
Звикло ходить. Або пошесть прийде,
Або — не дай боже — Польща настане".
От як сей рік зустрічають селяни,
Весно, тебе.
1881

ОЙ, ЩО ТО В ПОЛІ ЗА ДИМОВЕ?...

Ой, що то в полі за димове?
Чи то вірли крильцями б'ються?
Ні, то Доля грядки копле,
Красу садить, розум сіє,
Примовляє, приспівує:
"Сходи, красо, до схід сонця,
Ти, розуме, — спозаранку!
Рости, красо, до пояса,
Ти, розуме, вище мене!
Іди, красо, поміж люди,
Ти, розуме громадами!

Не дайсь, красо, тому взяти,
Хто ти хоче світ зв'язати;
Не дайсь, красо, тому в руки,

Хто тя хоче в пута вкути!
А як впадеш у неволю,
То розплинься слізоньками,
То засохни без розплоду!

Ти, розуме-бистроуме,
Порви пута вікові,
Що скували думку людську!
Двигни з пітьми люд робучий,
Двигни з пітьми — та до мене!
Розхитай в нім ясні думи,
Розрости бажання волі,
Виплекай братерську згоду,
Поєднай велику силу,
Щоби разом, дружно стала,
Щастя, волі добувала!"
23 іюля 1880

ВЕСНЯНІЇ ПІСНІ...

Веснянії пісні,
Веснянії сни,
Чом так безутішні,
Безвідрадні ви?

Чи для вас немає
Зелені в лісах,
Чи для вас не сяє
Сонце в небесах?

Чи для вас весела
Квітка не цвіте,
Що лиш вбогі села,
Людський біль здрите?

Ох, живі діброви,
Ясний сонця світ,
Лиш життя, любови
В людських душах ніт!

Втішно птиця лине,
Гамір, співи, крик…
Тільки бідний гине
З голоду мужик.

Квіти серед поля
Долом і горов —
Тільки тьма й неволя
П'є народну кров.

Краще б то для моди
Заспівати, бач,
Про красу природи,
Ніж про людський плач.

Але не для моди
Се співаю я,
То й сумна виходить
Пісенька моя.
1882

VIVERE MEMENTO! [1]

Весно, що за чудо ти
Твориш в моїй груди?
Чи твій поклик з мертвоти
Й серце к жизні будить?
Вчора тлів, мов Лазар, я
В горя домовині —

Що ж се за нова зоря
Мені блисла нині?
Дивний голос мя кудись
Кличе — тут-то, ген-то:
"Встань, прокинься, пробудись!
Vivere memento!"

Вітре теплий, брате мій,
Чи твоя се мова?
Чи на гірці світляній
Так шумить діброва?
Травко,чи се, може, ти
Втішно так шептала,
Що з-під криги мертвоти
Знов на світло встала?
Чи се, може, шемріт твій,
Річко, срібна ленто,
Змив мій смуток і застій?
Vivere memento!

Всюди чую любий глас,
Клик життя могучий…
Весно, вітре, люблю вас,
Гори, ріки, тучі!
Люди, люди! Я ваш брат,
Я для вас рад жити,
Серця свого кров'ю рад
Ваше горе змити.
А що кров не зможе змить,
Спалимо огнем то!
Лиш боротись значить жить…
Vivere memento!
14 октября 1883

ОСІННІ ДУМИ

ЖУРАВЛІ

Понад степи і поле, гори й доли,
Понад діброви, зжовклим листом вкриті,
Понад стернища, зимним вихром биті,
З плачем сумним, мов плач по кращій долі,

Понад селища бідні, непошиті
Хатки, обдерті і пусті стодоли,
Понад люд темний, сумовитий, голий,
Ви пливете по млистому блакиті.

Куди? Куди? Чи в кращий край зелений,
Залитий світлом, зіллям умаєний,
На нитку мов нанизані, мчите ви?

О, ждіть! Ось в млистій і вогкій ярузі
З крилом підтятим брат ваш сохне в тузі!
Візьміть мене в путь, браття! Де ви? Де ви?..

***
Післанці півночі, в далекім юзі,
В прекраснім краю барв, багатства, пісні,
Перекажіть про сірі, безутішні
Мли, що стоять на нашім виднокрузі!

Перекажіть про бідність, сльози вічні,
Про труд безсонний в болі і натузі,
Про чорний хліб твердий, печений в спузі,
Про спів жалібний, мов вітри долішні!

Перекажіть про те, що вас прогнало
З нещасного, хоч рідного вам, краю,
Щоб всяке щире серце й там ридало!

Та сли й там бідні схнуть, терплять, ридають,
Сли й там земля ссе кров їх, сльози й піт,
А хліб дає не їм — мовчіть! Мовчіть!
20-21 окт[ября] 1883

ПАДЕ ДОДОЛУ ЛИСТЯ З ДЕРЕВИНИ...

Паде додолу листя з деревини,
Паде невпинно, чутно, сумовито,
Мов сльози мами, що на гріб дитини
Прийшла і плаче, шепчучи молитов.

Осики лист кровавий із гіллини
Паде, немов ножем його пробито;
Жалібно жовте листя березини,
Здається, шепче: "Літо, де ти, літо?"

Лиш дуб могучий, жолудьми багатий,
Спокійно в темну, зимну даль глядить —
Таж він недарма тепле літо втратив!

Най в'яне листя, най метіль гудить,
Се сил його не зможе підірвати,
І плід його приймесь і буде жить!
1881

СКОРБНІ ПІСНІ

НЕ ВИНЕН Я ТОМУ, ЩО СУМНО СПІВАЮ...

Не винен я тому, що сумно співаю,
Брати мої!
Що слово до слова нескладно складаю —
Простіть мені!

Не радість їх родить, не втіха їх плодить,
Не гра пуста,
А в хвилях недолі, задуми тяжкої
Самі уста

Їх шепчуть, безсонний робітник заклятий
Склада їх — сум;
Моя-бо й народна неволя — то мати
Тих скорбних дум.
9 мая 1880

БУВАЮТЬ ХВИЛІ — СЕРЦЕ МЛІЄ...

Бувають хвилі — серце мліє
І скорбних мислей рій летить,
Мов чорна хмара небо криє
І грім у хмарі гуркотить.

І поглядом німої злоби
Гляджу на небо й світ живий
І жду, що з земної утроби
Ось-ось прорвесь огонь страшний

І вмить спалить всю землю тую
З всіма неправдами її,
Перелама хаос твердую
Шкарлущу скріплої землі…
І, наче золото в горнилі,
Сей світ очиститься зовсім,
І чиста, в невечерній силі,
Засяє правда й воля в нім.
2 апр[еля] 1880

ДО МОРЯ СЛІЗ, ПІД ТИСКОМ ПЕРЕСУДІВ...

До моря сліз, під тиском пересудів
Пролитих, і моя вплила краплина;
До храму людських змагань, праць і трудів,
Чень, і моя доложиться цеглина.

А як мільйонів куплений сльозами
День світла, щастя й волі засвітає,
То, чень, в новім, великім людськім храмі
Хтось добрим словом і мене згадає.
2 апр[еля] 1880

НЕХАЙ І ТАК, ЩО ЗГИНУ Я...

Нехай і так, що згину я,
Забутий десь під тином,
Що всі мої думки, діла
Сліду не лишать, мов та мла
На небі синім!

Нехай і так! Я радо йду
На чесне, праве діло!
За нього радо в горі вмру
І аж до гробу додержу
Свій прапор ціло.
31 мая 1880

ТЯЖКО-ВАЖКО ВІК СВІЙ КОРОТАТИ...

Тяжко-важко вік свій коротати
У незнання сумерці німім,
І хилитись, і в ярмі стогнати,
До могили простогнати в нім.

Тяжко-важко вік цілий боліти,
А не знати навіть, де болить;
Мучитись у горі, а не вміти
Того горя й крихточку вменшить.

А ще тяжче бачити всю муку,
Знати добре джерело її,
Але не могти подати руку
Тому брату, що так стогне в тьмі.

А ще тяжче гаряче бажати
Волі, правди, братньої любви,
Шарпатись у путах, гризти крати,
А на волю встати не могти.
1878

МІЙ РАЮ ЗЕЛЕНИЙ...

Мій раю зелений,
Мир-зіллям маєний,
Стелися круг мене
В далекую даль!

Пречудний спокою,
Витай надо мною.
Святою рукою
Прогонюй мій жаль!

Як сонечко сяє!
Як вільно гуляє
По вільному краї
Мій погляд кругом!

Луги за ланами,
Село між садами
І мир між хатками,
Спокй над селом.

А люди щасливі,
Брати мов зичливі,
На прадідній ниві
Працюють поспів…

І пісня лунає
Від краю до краю:
Тут пана немає,
Немає й рабів!

О краю мій, світе!
Щоб раз тебе вздріти,
Я рад був терпіти
Весь вік у ярмі.

А днесь тя щоднини
З утіхов дитини
Видаю, єдиний,
У снах, у тюрмі.
14 марта 1880

НІЧНІ ДУМИ

НОЧІ БЕЗМІРНІЇ, НОЧІ БЕЗСОННІЇ...

Ночі безмірнії, ночі безсоннії,
Горе моє!
Мозок наляжуть думки невгамовнії,

В серці грижа, мов павук той, полоннії
Сіті снує.

Виром невпинним бажання сердечнії
Рвуться, летять —
Вічно невтишені і безконечнії…
Мов на свої мене крила безпечнії
Схопить хотять.

Де ви так рветесь, куди ви літаєте,
Думи-орли?
В гості до зірки ви, чень, не бажаєте?
К земним зіркам же ви й стежки не знаєте
Тут по земли.

О моя ясна, блискуча зірничко,
Де ти живеш?
Чи за життя ще я вздрю твоє личко?
Чи аж по смерті на гріб мій, горличко,
Плакать прийдеш?
12 дек[абря] 1882

ДОГОРАЮТЬ ПОЛІНА В ПЕЧІ…

Догорають поліна в печі,
Попеліє червоная грань…
У задумі сиджу я вночі
І думок сную чорную ткань.

І коли ж то той жар догорить,
Що ятриться у серці мені?
І чи скоро-то горе згасить
В моїм мізку думки огняні?

Ох, печуть і бушують вони!
Гризе душу й морозить нуда!
Кров кипить, і нутро все в огні —
Вколо ж мур і неволя бліда.

Я боротись за правду готов,
Рад за волю пролить свою кров,
Та з собою самим у війні
Не простояти довго мені.
18 нояб[ря] 1881

НЕ ПОКИДАЙ МЕНЕ, ПЕКУЧИЙ БОЛЮ...

Не покидай мене, пекучий болю,
Не покидай, важкая думо-муко
Над людським горем, людською журбою!

Рви серце в мні, бліда журо-марюко,
Не дай заснуть в постелі безучастя —
Не покидай мене, гриже-гадюко!

Не дай живому в домовину класться,
Не дай подумать ані на хвилину
Про власну радість і про власне щастя,

Докіль круг мене міліони гинуть,
Мов та трава схне літом під косою,
І від колиски аж по домовину

Жиють з бідою, наче брат з сестрою, —
Докіль життя тяжким нас давить валом,
На пні ламає силою страшною,

Докіль ще недосяглим ідеалом
Для міліонів ситість, тепла хата, —
Докіль на лицях сльози, ніби ралом,

Борозди риють, доки зимна крата
Тюремна руки путає робучі,
Мруть з голоду бездомні сиротята,

Пишаються під небом ті блискучі
Гнізда розпусти, зопсуття й обмани
І світ заражують, докіль могучі

"Стовпи" отруту ллють в народні рани,
Думки кують, для прихоті своєї
Люд трупом стелють люті тамерлани!

Ох, загніздись на дні душі моєї,
Важкая думо! Сильними кліщами
Стискай те серце, скоро б від твоєї

Схибнув я стежки! Ночами і днями
Шепчи над вухом: "Ти слуга нещасних!
Працюй для них словами і руками
Без бажань власних, без вдоволень власних!"
28 нояб[ря] 1883

МІСЯЦЮ-КНЯЗЮ!...

Місяцю-князю!
Нічкою темною
Тихо пливеш ти
Стежков тяємною...
Ніжно хлюпочеться
Воздушне море,

Так в нім і хочеться
Змить з серця горе.

Місяцю-князю,
Ти, чарівниченьку!
Смуток на твойому
Ясному личеньку.
Із небозвідної
Стежки погідної
Важко глядіть тобі
В море бездонне,
В людськості бідної
Горе безсонне.

Місяцю-князю!
В пітьмі будущого,
Знать, ти шукаєш
Зілля цілющого,
Зілля, що лиш цвіте
З-за райських меж...
Ох, і коли ж ти те
Зілля найдеш?..
16 іюля 1883

ДУМИ ПРОЛЕТАРІЯ

НА СУДІ

Судіть мене, судді мої,
Без милості фальшивої!
Не надійтесь, що верну я
З дороги "нечестивої",
Не надійтесь, що голову
Пред вами смирно схилю я,

Що в добрість вашу вірити
Буду одну хоч хвилю я.

Судіть мене без боязні —
Таж сильні ви, то знаєте!
Судіть без встиду, таж ви встид
На прив'язі тримаєте;
Судіть, як каже право вам,
Судіть остріше, тяжче ще —
Таж ви і право — то одно
В одній машині колісце.

Одно лишень, прошу я вас,
Скажіть виразно й сміло ви:
Яка вина моя і тих,
Що враз зо мною йдуть і йшли?
Скажіть виразно: "Люди ті —
Се зрадники! Вони хотять
Перетворить, перевернуть,
Звалити наш суспільний лад!"

Та й ще скажіть, за що хотять
Перетворити лад цілий?
За те, що паном в нім багач,
А гнесь слугою люд німий,
За те, що чесна праця в нім
Придавлена, понижена,
Хоч весь той ваш суспільний лад
Піддержує й живить вона.

За те, що дармоїдство тут
З робучих рук ссе кров і піт;
За те, що тут з катедр, амвон
Ллєсь темнота, не ясний світ;
За те, що ллєсь мільйонів кров

По прихоті панів, царів;
За те, що люди людям тут
Кати, боги, раби гірш псів.

А ще скажіте, як сей лад
Перевернути хочем ми.
Не зброєю, не силою
Огню, заліза і війни,
А правдою, і працею,
Й наукою. А як війна
Кривава понадобиться —
Не наша буде в тім вина.

Та ще скажіть, що ви й самі
Не відмовляєте нам то,
Що правду ми говоримо,
Що прямо, чесно ми йдемо
За правдою. Все те скажіть,
Судді мої, по щирості,
Тоді в ім'я с ь о г о ладу
Судіть мене без милості!
30 апр[еля] 1880

SEMPER IDEMI [2]

Против рожна перти,
Против хвиль плисти,
Сміло аж до смерти
Хрест важкий нести!

Правда против сили!
Боєм против зла!
Між народ похилий
Вольності слова!

З світочем науки
Против брехні й тьми —
Гей, робучі руки,
Світлії уми!

Ще те не вродилось
Остреє залізо,
Щоб ним правду й волю
Самодур зарізав!

Ще той не вродився
Жар, щоб в нім згоріло
Вічне діло духа,
Не лиш утле тіло!
3 апр[еля] 1880

ІДЕАЛІСТИ

Під пнем перегнилим в болоті гнилому
Вертяться, клубляться дрібні черв'яки:
І вродились, виросли й гинуть у ньому,
А другі їх тілом живуть залюбки.

І сниться їм, бідним, у пітьмі кромішній:
Десь сонце горить у всім чарі весни,
А в сонця промінні, у рардості вічній
Гуляють і золотом сяють вони.

Ті сни свої черви складали в системи
З заключенням: так є найліпше, як є;
Читали промови, співали поеми
Про гарне, щасливе в болоті життє.

Втім люди той пень відвалили й поперли,
І дійснеє сонце вказалось з-за мли;
На сонце те глипнули черви й померли
І, мручи, убійчеє світло кляли.
1882

ВСЮДИ НІВЕЧИТЬСЯ ПРАВДА...

Всюди нівечиться правда,
Всюди панує брехня,
В ваших лиш сердцях, о браття,
Най не постане вона!

Там ви для правди святої
Сильний збудуйте опліт,
Там ви огонь невгасимий
Чесної думки паліть!

Твердша від сталі твердої,
Сто раз тривкіша, ніж мур, —
Щирих, м'яких серць твердиня
Супроти громів і бур.

Там з поколінь в покоління
Правда простоїть ціла,
Поки не зломиться лютий
Вал лицемірства і зла.

І, мов те древо зимою,
Зверху безлисте, мертве,
В бурі, морози пускає
Вічно коріння нове, —

І, мов нора та підземна
Триска ключем з-під скали, —
Трисне з-під зла й пересудів
Правда жива на земли!
6 апр[еля] 1880

СУПОКІЙ

Супокій — святеє діло
В супокійнії часи,
Та сли в час війни та бою
Ти зовеш до супокою —
Зрадник або трус єси.

Бо коли народи в згоді
Враз працюють, щоб природі
Вирвать тайну не одну,
В тьму життя влить світла досить, —
Горе тому, хто підносить
Самовільную війну.

Та коли в робучу пору
В нашу хату і комору
Закрадаєсь лиходій,
Щоб здобуток наш розкрасти,
Ще й на нас кайдани вкласти, —
Чи й тоді святий спокій?..
15 іюля 1883

ТОВАРИШАМ

І вас зі своїх зборів проженуть
Старих порядків лицарі гордії,
Ім'я і діла ваші прокленуть

І крикнуть: " Зрада! Пагубнії мрії!"
І вашу добру славу оплюють
Брехнею, й вас полічать між злодії,
Отрутою, замучених, напоять,
Надії ясні жовчею затроять.

На суд потягнуть вас. Начинять вами
Всі тюрми, все покличуть проти вас —
Людей і бога. Ділом і словами
Не променуть ранити раз у раз
М'якеє серце ваше, мов тернами.
Подумаєш: "Отак жить!" — і не раз,
Самому страшно, защемить у груди…
Чи ж так живуть з людьми-братами люди?

Не так повинні! Щоб не так жили,
Щоб брата і в найменшому пізнали,
За те якраз до бою ви пішли,
На поклик правди проти брехні стали…
Борітеся! Терпіть! По всій земли
Рівняйте стежку правді! Де застали
Лиш гложжя, терня, там по вас нехай
Зазеленіє жито, наче гай!
19 апр[еля] 1880

НЕ ЛЮДИ НАШІ ВОРОГИ...

Не люди наші вороги,
Хоч люди гонять нас, і судять,
І запирають до тюрми,
І висмівають нас, і гудять.

Бо люди що? Каміння те,
Котре, розбурхана весною,

Валами котить і несе
Ріка розлитая з собою.

Не в людях зло, а в путах тих,
Котрі незримими вузлами
Скрутили сильних і слабих
З їх мукою і їх ділами.

Мов Лаокоон серед змій,
Так люд увесь в тих путах в'ється…
Ох, і коли ж той скрут страшний
На тілі велетня порветься.
9 апр[еля] 1880

EXCELSIOR!

БЕРКУТ

З укритого гнізда в скалистій десь щілині
З тяжким він розмахом рвонувсь під хмари сині —
З таємних мов джерел гнівлива думка рветься,
Облетить світ, і аж о неба звід опреться,
І б'є важким крилом, де лиш сягнути зможе,
І зве: "Де правда та? Де ти, великий боже?
Всі зорі збігла я, атоми всі в природі
Перешукала скрізь, тебе ж спіткати годі.

В блакиті він завис недвижний, розпростертий,
Мов над життям грізний, невпинний образ смерти.
Здаєсь, що до небес він гвоздями прибитий,
Та чуєш, що він гнеть вниз вержесь— кров пролити.
Ти чуєш се, і жах тебе проходить зимний:
Таж над тобою тож завис беркут нестримний!

Він не хибне тебе, хоч як високо висить!
Чи много то ще хвиль тобі гуляти лишить?..

Ось рушив він. Пливе без маху крил в блакиті,
Мов човник Долі тче днів наших пасма скриті.
Спокійно колесить, знижаєсь, знов зриваєсь.
За хмару криється, в лазурі розпливаєсь.
Лиш острий крик його вістить, що він голодний!
Так в час тиші не раз прорветься плач народний.
І защемить в душах вельможних біль таємний,
Мов землетрясіння віщун, той грім підземний.

Я не люблю тебе, ненавиджу, беркуте!
За те, що в груді ти ховаєш серце люте,
За те, що кров ти п'єш, на низьких і слабих
З погордою глядиш, хоч сам живеш із них;
За те, що так тебе боїться слабша твар,
Ненавиджу тебе за теє, що ти цар!
І ось блищить мій кріс — ціль добра, вистріл певен,
І вбійчеє ядро під хмари понесе він.

І замість нести смерть згори на земне ложе,
Ти сам спіткаєш смерть під хмарами небоже.
І не як божий суд, але як труп бездушний
Ти впадеш, судові тих моїх куль послушний.
І не остатній ти! Нас є стрільців стосот;
І все, що звесь беркут, полоще кров'ю рот,
Вивищуєсь над мир, тривогу й пострах сіє, —
Те кулі не уйде, як слушний час наспіє.
А труп бездушний ми без жалю, без промови
Ногою копнемо й підемо дальш на лови.
22-24 мая 1883

ЧОВЕН

Хвиля радісно плюскоче та леститься до човна,
Мов диття, цікава, шепче і розпитує вона:
"Хто ти, човне? Що шукаєш? Відки і куди пливеш?
І за чим туди шукаєш? Що пробув? Чого ще ждеш?

І повзе ліниво човен, і воркоче, і бурчить:
"Відки взявся я — не знаю; чим прийдеться закінчить
Біг мій вічний — тож не знаю. Хвиля носить, буря рве,
Скали грозять, надять-просять к собі береги мене.

Хвилі — то життя, то гріб мій, пестощі і смерть моя;
Понад власним гробом вічно ховзаюсь тривожно я.
Поки лиш живу правдиво, поки гріб той підо мнов:
Вітер гонить, хвиля ломить — і я вже на дно пішов.

Що ж тут думать, що тужити, що питатися про ціль!
Нині жити, завтра гнити, нині страх, а завтра біль.
Кажуть, що природа — мати нас держить, як їм там тре,
А в кінці мене цілого знов до себе відбере.

Що ж тут думати? Тримає,то тримає, а візьме,
То візьме — ні в сім, ні в тому не питатиме мене.
Непогідний, несвобідний день мій, вік мій: жий чи гинь —
Все одно! Шукати цілі? Вік борись, плисти не кинь!"

Хвиля весело плюскоче та леститься до човна,
Ніжна, мов дитина, шепче і пришіптує вона:
"Човне-брате, втіх шукати серед смерті, верх могил —
Се ж не горе! Глянь на море, кілько тут несесь вітрил!

Не один втонув тут човен, та не кождий же втонув;
Хоч би й дев'ять не вернуло, то десятий повернув
І дійшов же до пристані. Та ніде той не дійде,
Хто не має цілі. Човен, як пливеш, то знай же, де!

Таж не все бурхає море, тихеє бува частіш.
Таж і в бурю не всі човни гинуть — тим ся ти потіш!
А хто знає, може, в бурю іменно спасешся ти!
Може, іменно тобі ся вдасть до цілі доплисти!"
Стрий, 13 июня 1880

КАМЕНЯРІ

Я бачив дивний сон. Немов передо мною
Безмірна, та пуста, і дика площина,
І я,прикований ланцем залізним, стою
Під височенною гранітною скалою,
А далі тисячі таких самих, як я.

У кождого чоло життя і жаль порили,
І в оці кождого горить любові жар,
І руки в кождого ланці, мов гадь, обвили,
І плечі кождого додолу ся схилили,
Бо давить всіх один страшний якийсь тягар.

У кождого в руках тяжкий залізний молот,
І голос сильний нам згори, як грім, гримить:
"Лупайте сю скалу! Нехай ні жар, ні холод
Не спинить вас! Зносіть і труд, і спрагу, й голод,
Бо вам призначено скалу сесю розбить."

І всі ми, як один, підняли вгору руки,
І тисяч молотів о камінь загуло,
І в тисячні боки розприскалися штуки
Та відривки скали; ми з силою розпуки
Раз по раз гримали о кам'яне чоло.

Мов водопаду рев, мов битви гук кривавий,
Так наші молоти гриміли раз у раз;

І п'ядь за п'ядею ми місця здобували;
Хоч не одного там калічили ті скали,
Ми далі йшли, ніщо не спинювало нас.

І кождий з нас те знав, що слави нам не буде,
Ні пам'яті в людей за сей кривавий труд,
Що аж тоді підуть по сій дорозі люди,
Як ми проб'єм її та вирівняєм всюди,
Як наші кості тут під нею зогниють.

Та слави людської зовсім ми не бажали,
Бо не герої ми і не богатирі.
Ні, ми невольники, хоч добровільно взяли
На себе пута. Ми рабами волі стали:
На шляху поступу ми лиш каменярі.

І всі ми вірили, що своїми руками
Розіб'ємо скалу, роздробимо граніт,
Що кров'ю власною і власними кістками
Твердий змуруємо гостинець і за нами
Прийде нове життя, добро нове у світ.

І знали ми, що там далеко десь у світі,
Який ми кинули для праці, поту й пут,
За нами сльози ллють мами, жінки і діти,
Що други й недруги, гнівнії та сердиті,
І нас, і намір наш, і діло те кленуть.

Ми знали се, і в нас не раз душа боліла,
І серце рвалося, і груди жаль стискав;
Та сльози, ані жаль, ні біль пекучий тіла,
Ані прокляття нас не відтягли від діла,
І молота ніхто із рук не випускав.

Отак ми всі йдемо, в одну громаду скуті
Святою думкою, а молоти в руках.
Нехай прокляті ми і світом позабуті!
Ми ломимор скалу, рівняєм правді путі,
І щастя всіх прийде по наших аж кістках.
[1878]

ІДИЛІЯ

Давно було. Дітей маленьких двоє,
Побравшися за руки, по квітчастих
Лугах підгірських, стежкою вузькою
Попорек нив, в жарку літнюю днину
Ішли з села.

Старшенький хлопчик був —
Біловолосий, з синіми очима,
З конем вербовим у руці. У нього
За пазухою добрий кусень хліба
І квітка на кайстровім капелюсі.
А дівчинка вела його за руку,
Хоч менша. Наче терен, оченята,
Мов вуглики, жарілися і живо
Все бігали кругом. Мов миший хвіст,
Косичка ззаду висіла, а в ній
Червона стрічка вплетена була.
В маленькій запасчині підіп'ятій
Знать кілька бульб печених, а стручки
Зеленого гороху визирали
З-за пазухи.

Нерадо якось хлопчик
Ішов і боязливо озирався,
А дівчинка невпинно щебетала,
Додаючи товаришу відваги.

— Встидайся, фе! Такий великий виріс,
А плакать хоче! Хлопець, а боїться!
Чого боятись тут? Сли я ти кажу,
То мусить бути правда. Все мої
Бабуня не такі, щоби брехали!
А ти диви, хіба то так далеко?
На сей горбок, а відтам Діл близенько,
А там Ділом угору та все вгору,
Аж на сам верх! Та й годі! Там спочинем —
А може, ні, чого ще спочивати,
Коли вже відтам близько!.. Крикнем: У! —
Та й просто враз побіжимо до тих
Стовпів залізних, що підперли небо.
А там сховаємось за стовп і тихо —
Тихенько аж до вечора пробудем.
А ти щоби не смів мені і писнуть,
Не то що плакать! Чуєш? А то я
Тобі задам! А як настане вечір
І сонечко прийде додому на ніч,
Застукає до брами — то ми тихо —
Тихесенько прокрademось за ним.
А знаєш, що бабуся говорила?
У нього є донька така хороша,
Що просто страх. Вона-то відчиняє
Щовечір браму батькові й щорана.
А вже дітей вона так дуже любить,
Що просто страх. А сонце не пускає
Дітей до неї, щоб із ними разом
У світ не втікла. Але ми тихенько
Прокрademось, та й шусть! і вхопимось
Її за руки, то вже сонце нам
Ніщо не зробить. Тільки ти не бійсь
І плакати не смій! Таж то так близько,
І на дорогу маємо досить,
А та нам панна надає багато

Всього, о що лиш будемо просити.
Ану, о що би ти просив?
Поглянув
На неї хлопець, палець впхав до уст
Та й каже: — Мозе б, ліпсого коня?
— Ха-ха-ха-ха! — дівча зареготалось.
— Ну, сцо з, то, мозе, капелюх новий?
— Проси, що хочеш,а я знаю, знаю,
Що я просити буду!
— Сцо таке?
— Ага не скажу!
— Ну, скази, а то
Заплацу!
— Овва, плач, то я сама
Піду і не візьму тебе з собою.
— Ну, а цому з не сказес?
— Знаєш, ти
Дурний! Мені бабуся говорили,
Що в неї яблучка є золоті.
Кому вона те яблучко дарує,
То той весь вік щасливий, і здоров,
І гарний — гарний буде всім на диво.
Але ті яблучка лиш для дівчат.
— Я хоцу яблуцка! — Заплакав хлопець.
— Не плач, дурний, лиш не забудь просити, —
Я вставлюсь вже, щоб і тобі дала.
А як по яблучку такім дістанем,
То вернемо додому і нікому
Не скажемо. Не скажеш?
— Ні не сказу,
— Ну, пам'ятай! А скажеш — відберуть.
Чи так?
— А так, — рік хлопець. І пішли.

Пройшло чимало літ від того дня.
Далеко над сподівання дітей
Тяжкою вийшла й довгою дорога
До сонячних палат. І трави й ниви,
І небо, й сонце — все, усе змінилось
У хлопчика в очах. Лиш не змінилась
Подруга та, провідниця його.
Щебетання її, веселе, любе,
І усміх, і надія невгасима —
Се та жива струя, що в'яже в серці
День нинішній з вчорашнім і грядущим.
І ціль їх не змінилась за той час,
Лиш виросла, розвилась, роз'яснилась.

І ось великим шляхом многолюдним
Посеред тиску, свару й товкітні
Ідуть вони, ховаючи у грудях
Дитячі серця, як найкращий скарб.
Минає їх гордий, надутий дурень —
І розсмієсь; мина пишний вельможа —
То і не гляне; зустріне мужик —
То в спрагу дасть погожої води
Напитися, і стежечку покаже,
І підночує, в сльоту захистить.
Вони ж, побравшися за руки, тихо
І радісно, без огляду й тривоги,
Ідуть навстрічу сонцю золотому.
1886

ПРОФІЛІ І МАСКИ

ПОЕЗІЯ

В житті, мов на шляху, лиць сотні стрічаєш,
Та в поспіху їх безучасно лишаєш.

Часом лиш попадесь лице характерне,
Що взір поневолі до себе приверне.

Зирнеш, заговориш і стиснеш за руку —
Найближча хвилина приносить розлуку.

Та довго ще в тямці відтіль і відсіль
Не раз визирає приязний профіль.

Та де з ким тісніше злучив тя шлях долі
Чи в бою, чи в праці на рідному полі.

Живеш поруч нього, смієшся і плачеш,
Здається, всі думи в душі його бачиш.

Здається, все ясне, і гнів його й ласка, —
Аж глянеш пильніше: все маска і маска.

Лиш маску ти знаєш, її ти любив,
Що криєсь за нею — і хто ж се зглубив?

Часом лиш припадок ту маску відхилить —
Зирнеш і жахнешся: "Чи взір мене милить?

Чи знав я сю постать, чи бачив уже?
Лице мов знайоме, та зовсім чуже!"

Профілі і маски — ось поле розлоге!
Ось все, що дає нам життя наше вбоге.

І вбогі жили б ми, понурі, як мари,
Якби не поезії дивнії чари.

Вона ті профілі хапа на льоту,
Дає їм безсмертне життя, теплоту;

Всі маски свобідно вона відхиляє
І в душах, мов в книзі, вигідно читає.

Укритеє щастя, мов мати дитину,
Вона обгортає у теплу ряднину.

Незримії сльози, що плаче душа,
Вона поцілуєм своїм осуша.
30 марта — 1 апр[еля] 1893

ПОЕТ

ПІСНЯ І ПРАЦЯ

Пісне, моя ти сердечна дружино,
Серця відрадо в дні горя і сліз,
З хати вітця, як єдинеє віно,
К тобі любов у життя я приніс.

Тямлю як нині: малим ще хлопчиною
В мамині пісні заслухувавсь я;
Пісні ті стали красою єдиною
Бідного мого, тяжкого життя.

"Мамо, голубко! — було, налягаю. —
"Ще про Ганнусю, шумильця, вінки!"
"Ні, синку, годі! Покіль я співаю,
Праця чекає моєї руки".

Мамо, голубко! Зарана в могилі
Праця й недуга зложили тебе,

Пісня ж твоя в невмираючій силі
В мойому серці ясніє, живе.

Ох, і не раз тая пісня сумненька
В хвилях великих невгодин життя
Тихий привіт мені слала, мов ненька,
Сил додала до важкого пуття.

"Синку, кріпися! — мені ти твердила. —
Адже ж не паном родився ти, чей!
Праця, що в гріб мене вчасно вложила,
Та лиш тебе доведе до людей".

Правда, матусю! Спасибі за раду!
Я її правди не раз досвідив.
Праця дала до життя мні принаду,
Ціль дала, щоб в манівцях не зблудив.

Праця ввела мене в тайники темні,
Відки пісень б'є чарівна пора,
Нею дива прояснилися земні,
Загадка нужди людської стара.

Пісня і праця — великі дві силі!
Їм я до скону бажаю служить;
Череп розбитий — як ляжу в могилі,
Ними лиш зможу й для правнуків жить.
14 іюля 1883

ЧИМ ПІСНЯ ЖИВА?

Кожда пісня моя —
Віку мого день,

Протерпів її я,
Не зложив лишень.

Кожда стрічка її —
Мізку мого часть,
Думи — нерви мої,
Звуки — серця страсть.

Що вам душу стрясе —
То мій власний жаль,
Що горить в ній — то се
Моїх сліз хрусталь.

Бо нап'ятий мій дух,
Наче струна-прім:
Кождий вдар, кождий рух
Будить тони в нім.

І дарма, що пливе
В них добро і зло,
В пісні те лиш живе,
Що життя дало.
7 марта 1884

СПІВАКОВІ

Будь ти, співаче, як божа пшениця,
Пісня твоя — золотеє зерно!
Скоро в лушпинні доспіє воно,
Колос униз починає хилиться.

Знає той колос, стебло і лушпина,
Що для зерна вони тільки й росли,

Що лиш тоді воно повне, коли
Весь живий сок свій в нім зложить ростина.

Знає той колос, стебло і лушпина,
Що, як доспіє зерно золоте,
Серп їх нещадний зітне і змете
І що зерно те їх смерті причина.

Але ж, леліючи в темній обслоні
Сочні зернятоčка, знає стебло,
Що на будуще воно принесло
Нове, багатше життя в своїм лоні.

Так весь свій мозок, і нерви, і серце
Й ти в свою пісню, співаче, вкладай,
Біль свій, і щастя, й життя їй віддай,
Будь її колос, лушпина й стебельце!
4 іюня 1888

РІДНЕ СЕЛО

І знов я бачу тя, село моє родинне,
Як бачив тя тоді, коли життя дитинне
Плило, немов малий потічок серед трав,
Що в'єсь несміло між дрібними камінцями.
Дрібних утіх і я тут зазнавав,
Задля дрібних гризот лице росив сльозами.
Тоді цікаво ще на світ я поглядав,
Не знав, що далі там, за твоїми хатками,
За лісом, що шумить довкола. І не раз
Питав я річки, де пливе вона від нас,
І думкою гонив її тихенькі хвилі
Поза закрутину далеку і стрімку.
І дуба-велетня в сусідському садку

Не раз розпитував, на чиїй він могилі
Щасливій виріс, так високий і розлогий?
І люди всі були мені так близькі, милі,
І знав я всі стежки довкола, всі дороги,
І зрідка лиш моя душа за обруб твій
Летіла в ширший світ.

Та чи дитям у тобі
Я був щасливий? Дух дитячий мій
Чи ж перших вдарів зла тут не зазнав на собі?
Чи ж перші золоті надії
Не розвивались тут, мов квіти веснянії,
Морозом збитії? Чи пориви гарячі
М'якої ще душі сміхом тут не топтались,
Докором не душились? Чи ж не ллялись
Найперші сльози тут, найщиршії, дитячі,
Під тиском вчасних ще і недитячих мук?
Хіба ж душа моя, ще чиста, ніжна, біла,
Тут, в рідному селі, уперве не щеміла
Під дотиком твердих, брудних і грубих рук?
Хіба ж не почала ще тут всисатись в груди
Та трута лютая, що й досі духа тлить?
Хіба ж не в тобі я пізнав сирітство, труди
І боротьбу з життям?

Чого ж тепер болить
Душа моя, коли по довгому часі
Я в тобі опинивсь, на сугорби отсі
Злим вихром загнаний? Стоїш ти, як стояло,
Самотнє і дрібне, дитя мов, що сховало
В зелені бур'яни головку кучеряву.
Довкола ліс гуде тужний, таємний спів,
Що ще круг моєї колиски гомонів,
Тебе мов обтулив в полу свою темнаву.
І річка та сама хлюпочеться, тривожно

Повзе поміж високих берегів,
І верби ті самі, і дуб той, що шумів
Понад дитиною…

Чого ж так судорожно
Щось тисне грудь мою у тобі, ріднеє
Село? Чи жаль мені за тим тісним спокоєм,
За тим життям, що, хоч так біднеє
І сіреє, пливе коритом тихим своїм?
За щастям слимака того, що в шкаралущі
Ховається? За незнання смерком?
Чи жаль мені, що я у світ пішов пішком
На бурі, громи й град, шукати, де зцілющий
Потік знання пливе?

О ні, о ні!
Не того так сьогодні жаль мені,
Не тим душа моя так важко заболіла,
А тим, що тяжча ще пригноба тут засіла
На лицях, голови недоля вниз хиляє,
Під віддихом її вся радість завмирає
І приязнь гасне враз з любвою,
Котрої сім'я тут мені у серце впало.
Отим-то тяжко так мені у тобі стало.
Прощай, село моє! Що тут мене держало,
Те щезло; що тепер держить —
Таке важке, що, мов гора, тяжить
На серці. Геть іду — і плачу над тобою.
14 іюня 1880

УКРАЇНА

МОЯ ЛЮБОВ

Вона так гарна, сяє так
Святою, чистою красою,
І на лиці яріє знак
Любові, щирості, спокою.

Вона так гарна, а проте
Так нещаслива, стільки лиха
Знесла, що квилить лихо те
В її кождіській пісні стиха.

Її пізнавши,чи ж я міг
Не полюбить її сердечно,
Не відректися власних втіх,
Щоб їй віддатись доконечно?

А полюбивши, чи ж би міг
Я божую її подобу
Згубити з серця, мимо всіх
Терпінь і горя аж до гробу?

І чи ж перечить ся любов
Тій другій а святій любові
До всіх, що ллють свій піт і кров,
До всіх, котрих гнетуть окови?

Ні, хто не любитть всіх братів,
Як сонце боже, всіх зарівно,
Той щиро полюбить не вмів
Тебе, коханая Вкраїно!
27 іюня 1880

КАРТКА ЛЮБОВІ

ПЛИВ ГОРДО ЯСТРУБ В ЛАЗУРОВІМ МОРІ...

Плив гордо яструб в лазуровім морі.
Широко круг за кругом колесив,
А на горі в ожиданні і горі
Лежав я й лету яструба слідив.

Я ждав на ню, свою єдину зорю…
Мов яструб, бистро я сюди спішив,
Від рана жду, думками поле орю —
Нема голубки! Серце біль здушив.

Нема голубки! Тільки яструб в'ється!
Нема голубки! Дарма серце б'ється!
Вже ніч. В розпуці знов я геть пішов.

А за ліском на тій ж горі чекала
Вона весь день на мене, виглядала,
Тужила важко й плакала за мнов.
10 мая 1878

ТРІОЛЕТ

І ти лукавила зо мною!
Ах, ангельські слова твої
Були лиш облиском брехні!
І ти лукавила зо мною!
І нетямущому мені
Затрули серце гризотою
Ті ангельські слова твої…
І ти лукавила зо мною!

Неначе правдою самою,
Неначе золотом, в огні
Без сказки чищеним, — ох, ні,
Неначе правдою самою,

Так в добрі і нещасні дні
Я величався все тобою!
Мов злотом, чищеним в огні,
Неначе правдою самою.

Та під пліною золотою
Ховались скази мідяні,
І цвіт, розцвілий навесні,
Під пишнотою золотою
Крив черв'яка! Ох, чи не в сні
Любились щиро ми з тобою?
І серце бідне рвесь у мні,
Що ти злукавила зо мною!..
1880

Я НЕ ЛУКАВИЛА З ТОБОЮ...

Я не лукавила з тобою,
Клянуся правдою святою!
Я чесно думала й робила,
Та доля нас лиха слідила.

Що щирая любов ділала,
Вона на лихо повертала;
Що чиста щирість говорила,
Вона в брехню перетворила,
Аж поки нас не розлучила.

Ти ж думаєш, я не терпіла,
В нові зв'язки радо бігла?
Ти ж думаєш, я сліз не лила
По ночах темних не тужила?
Не я лукавила з тобою,
А все лукавство в нашім строю —

Дороги наші віддалило
І серця наші розлучило,
Та нашої любві не вбило.
1880

Я БУДУ ЖИТИ, БО Я ХОЧУ ЖИТИ!...

Я буду жити, бо я хочу жити!
Не щадячи ні трудів, ані поту,
При ділі, що наш вік береcь вершити,
Найду й свою я тихую роботу.

З орлами я не думаю дружити,
Та я опрусь гниючому болоту;
Щоб через нього й другим шлях мостити —
На те віддам свій труд, свою охоту.

А як часом моя послабне сила,
І серце в груді біль зціпить пекучий,
І людська злість зморозить кров у жилах,

То човник мя перенесе летючий —
Твоя любов підніме мя на крилах,
Аж поки вал не зломиться ревучий.
1880

ЗНАЙОМИМ І НЕЗНАЙОМИМ

КОРЖЕНКОВІ

Душно і хмарно,
Важко бурливий час!
Чи гинуть марно,
Щоб світ не знав о нас?

Йти в небезпечний бій
Чи гнутись плазом?
Друже сердечний мій,
Ходімо разом!

Щастя не ждімо,
Щастя не де, а в нас!
К сонцю спішімо,
Хоч його промінь згас, —
Вдень буде знов ясніть
Чистим алмазом.
В правди і волі світ
Ходімо разом!

З гнітом і тьмою,
З розбратанням братів
Сміло до бою
До кінця наших днів,
За серця й совісті
Ясним показом
В збройній готовності
Ходімо разом!
22 окт[ября] 1882

N.N. (Виступаєш ти чемно, порядно...)

Виступаєш ти чемно, порядно
І говориш розумно і складно,
І лице твоє гарне та ясне —
Заглядиться дівча не одно, —
Та мене щось відтручує власне,
І смутить, і тривожить воно.

Все здається мені, що налитий
Ти сльозами і кров'ю селян,
Що людською ти кривдою ситий,
Що твій батько — дерун і тиран,
За життя носить пекло у груді,
Заливає вином черв'яка,
Та як з світом прощатися буде,
То пекельная кара тяжка
За всі зла, за грабування враже,
За обдерте, збідніле село
Як клеймо братобійчеє ляже
На твоє мармурове чоло.

І почуєш ти жар невгашений,
Що палитиме серце твоє,
І тривога, мов меч наострений,
Твої думи зсіче і поб'є.
В твоїй груді, мов вихор в погоду,
Дикі страсті зірвуться грізні,
І, як вихор збентежує воду,
Така тебе вони внурять в багні.
І рука твоя кривдов сплюгавиться,
Переміниться в злобу любов —
Ось чого моє серце кривавиться,
Як подумать, що буде з тобов.

І дарма, що такий ти приємний,
Що друзяка ти з діла і з мови,
Що ти людяний, тихий і чемний,
Що бажаєш і стоїш любови!
Людська кривда, котров ти годований,
На добро не виходить нікому!
Так огонь, у солому захований,
Спалить двір весь, не лиш ту солому.
15 марта 1883

N.N (Будь здорова, моя мила...)

Будь здорова, моя мила,
Я не твій!
Розлучила
Нас могуча сила.

Де поставить кого доля,
Там і стій!
Моя ж доля —
Вітер серед поля.

Стогне, віє, рве і свище
В грі страшній…
Ближче, ближче
Наше боєвище…

Важко, душно, пітьма груба,
Лютий бій…
Ось-ось, люба,
Жде мя, може, згуба.

А як гинуть, то самому!
Голос твій
З бою-грому
Звав би мя додому.

Тож не плач! Очиць, мов зорі,
Пожалій!
Згасне вскорі
Блиск їх у сліз морі.

Розійшлись, мабуть, по волі
Судьбиній

Наші долі,
Мов дороги в полі.
14-18 дек[абря] 1883

ОЛІ

Коли часом на вулиці побачу
Вдову убогу, сиротя мізерне,
Що к мені руку простяга жебрачу,
В німім благанні очі к мені зверне,

Тремтить в лахмітті, босе, на морозі,
Сльотою бите й гордуванням ситих, —
Огнем на серце капають ті сльози,
Той жаль голодних, нищих і невкритих.

І думаєсь мені: "Недовго, може,
Коли мене важка прийме могила,
І ти отак підеш на роздорожжє
О хліб просить, моя дружино мила!

І зжовкне, зв'яне те лице, що нині
Так любим сяйвом, щирістю ясніє,
Погаснуть очі, що сміялись к мині,
Жура зв'ялить тебе, моя надіє!

І діти наші — ох, аж серце в'яне! —
Сльотою биті, босі, у лахміттю,
На сльози й горе непросвітно-тьмяне,
Як сиротята, геть підуть по світу".

І тайком я тремтячою рукою
Остатній гріш їм ткну й гадаю: "Може,
Хтось змилуєсь колись і над тобою

І сиротятам нашим допоможе".
1886

ГРИЦЬ ТУРЧИН [3]

Муштруйся, рекруте-небоже,
Слізьми оружжя обливай!
Хились, корись, а тільки, брате,
Оружжя з рук не випускай!

Учись владати ним, учися
Стріляти цільно і в лице
Безстрашно смерті заглядати:
Важкого бою час іде.

Прийдесь за правду твердо стати
Хлоп в хлопа і плече в плече,
Прийдесь на ворога стріляти,
І кров рікою потече.

На віковічную неволю,
Пониження і гнет твердий,
На зло, що, наче гадь несита,
Ссе кров із людськості грудий,

Прийдесь стріляти й не одному
Життя покласти в боротьбі.
Учися ж, рекруте, хоч прикро
Не раз приходиться тобі!

Учись, щоб був ти сильним мужем,
Як засвітає день новий!
Учись, щоб в ряд ти став готовим,

Як крик роздасться бойовий!
7 апр[еля] 1880

ОСИ

БУВ У НАС МУЖИК КОЛИСЬ...

Був у нас мужик колись,
Що їв хліб і сало, —
Днесь такі перевелись,
Хліба всім не стало.

Був і піп у нас колись,
Працював, як люди, —
Днесь такі перевелись,
І їх вже не буде.

Був співак у нас колись,
Що співав "Буй-Тура", —
Нині в цього, подивись,
Банкоагентура.

Твердоруський був колись
З чорним піднебінням —
Нині смирним став, дивись,
Лядським сотворінням.

Народовець, прогресист,
З кутасом мав шапку —
Нині, смирний канцеліст,
Лиже старшим лапку.

Вільнодумець, що робив
Богу все об'єкції,

Нині смирно йде, ади,
В Юр на реколекції.

Боже, що за дивний світ,
Що за переверти!
Чи сміятись, чи жаліть,
Чи просити смерти?..
1881-1893

ПОСЛУХАЙ, СИНУ, ЩО ПРЕМУДРІСТЬ КАЖЕ...

Послухай, сину, що премудрість каже:
Коли два стільці маєш до вибору —
Тут користь власну, тут святу лояльність, —
То на обох старайся разом сісти.
І будь неначе те теля покірне,
Що ссе дві мамі за свою покору.
Та ще мудрішим можеш показатись,
Коли стілець лояльності поставиш
На користі стілець і аж наверха
Сам сядеш, вищий понад тих нездарів,
Що на самих худих лояльних стільцях
Сидять, худі, мов сім корів з Єгипту.
Амінь, амінь, кажу тобі, мій сину,
Що не худі товстих з'їдять корови,
Але товсті худих з'їдять з кістками
І не подохнуть, тільки потовстіють.
1881

"ХЛІБОРОБ"

Гей, хто на світі кращу долю має,
Як той, що плугом святу землю оре?
Святую землю в банку заставляє,

В довги впадає, як в бездонне море,
І поти б'ється, аж остання рація
На нього спаде — грунту ліцитація —
І поки в найми не пошкандибає, —
Гей, хто на світі кращу долю має?

Гей, хто на світі кращу долю має,
Як той, що вірно цісареві служить,
В касарні нишком рід свій споминає,
Зітхає нишком, і клене, і тужить,
Махає "гвером", в "гліді" машерує,
На варті мерзне, в "шпангах" креперує,
В "ібунках" пріє, "комісняк" снідає, —
Гей, хто на світі кращу долю має?

Гей, хто на світі кращу долю має?
Як той, хто щирим патріотом зветься,
Податки точно рік за рік складає,
Шанує власть, перед жандармом гнеться,
Цілуєсь з возним і, хоч дуже бідний,
Як треба дати, дасть і гріш послідній,
А нащо, за що дав — і не питає, —
Гей, хто на світі кращу долю має?

Гей, хто на світі кращу долю має?
Як той, що все лиш ту науку чує,
Що тільки бідних господь бог карає,
Що ласка божа тільки багачу є,
Що чорт усюди чоловіка кусить,
А бідний все в покусі впасти мусить,
Що хлоп лінюх, п'яниця і св[иня] є, —
Гей, хто на світі кращу долю має?
1880

"УЖАС НА РУСІ"

Лихо, сусідо! Ой горе нам, свату!
Світ вже кінчиться! Вже буря гуде!
Чув ти? На нашу нещасную хату,
Кажуть, страшенная змора іде.

Десь проявились якісь нігілісти —
Кажуть, що се людоїди, хотять
Русь нашу, матінку, з кашею з'їсти,
Перевернути теперішній лад.

Все перевернуть униз головами:
Учні професора стануть навчать,
А як азбуки не вміє — різками,
Як він їх нині, будуть його прать.

Вірні тоді парастас будуть править,
Але поклони піп битиме сам;
Купчик над склепом сей напис поставить:
"Хто дасть найменше, товар йому дам".

Суд буде також для них відповідний:
Неук судитиме вчених панів.
Хто вкрав, а хитро — той вийде свобідний,
В цюпу — хто вкрасти хотів, а не вмів.

Красти, ошукувать всім буде вільно,
Чесний заробок — отсе буде встид,
Злодія зловиш в коморі — постій-но!
Злодій тебе до уряду тащить.

Не хлоп державі з кривавого поту
Буде, як досі, податки зносить,
Але держава за хлопську роботу
Премії буде рік-річно платить.

Волі назадники стеклі запрагнуть,
А ліберали її прокленуть,
Взад поступовці, мов раки, потягнуть.
Прямо вперед невидющі підуть.

Вівці муть, кумочку, пастиря пасти,
Яйця муть, кумочку, курку учить;
Люди легальні муть грабити й красти,
Чесних почнуть злодіяки тіснить.

Горе, сусідо! Ой лихо нам, свату!
Світ вже валиться! Тріщать вже стовпи!
Треба покинуть і жінку і хату
Та вандрувать на кубанські степи.
4 дек[абря] 1880

СОНЕТИ

ВОЛЬНІ СОНЕТИ

СОНЕТИ — СЕ РАБИ. У ФОРМИ ПУТА...

Сонети — се раби. У форми пута
Свобідна думка в них тремтить закута,
Примірена, як міряють рекрута,
І в уніформ так, як рекрут, упхнута.

Сонети — се пани. В них мисль від роду
Приглушено для форм; вони вигоду,
Пожиток кинуть, щоб ловити моду:
Се гарний цвіт, що не приносить плоду.

Раби й пани! Екстреми ся стрічають.
Несмілі ще їх погляди, їх речі,
Бо свої сили ще раби не знають.

"Простуйся! В ряд". Хлоп в хлопа, плечі в плечі
Гнеть стануть, свідомі одної мети,
Живі, грізні, огромнії сонети…
1880

ЧОГО ТИ, ХЛОПЕ, ВБРАВСЬ У СТРІЙ ЛИЦАРСЬКИЙ...

"Чого ти, хлопе, вбравсь у стрій лицарський,
Немов боїшся насміху і сварки?
Чого важкий свій молот каменярський
Міняєш на тонкий різець Петрарки?

Замість валити панський гніт і царський,
Ти скрився в поетичні закамарки!
Гіркий, та нешкідний удар писарський,
Мов палинівки чарка у шинкарки".

"Ні, я не кинув каменярський молот,
Усе він в моїй, хоч слабій, долоні.
Його не вирве насміх, ані колот.

І як невпинно він о камінь дзвонитть,
Каміння грюк в душі мені лунає,
З душі ж луна та співом виринає".
1881

КОТЛЯРЕВСЬКИЙ

Орел могучий на вершку сніжному
Сидів і оком вдовж і вшир гонив,

Втім, схопився і по снігу мілкому
Крилом ударив і в лазур поплив.

Та груду снігу він крилом відбив,
І вниз вона по склоні кам'яному
Котитись стала — час малий проплив,
І вниз ревла лавина дужче грому.

Так Котляревський у щасливий час
Вкраїнським словом розпочав співати,
І спів той виглядав на жарт не раз.

Та був у нім завдаток сил багатий,
І огник, ним засвічений, не згас,
А розгорівсь, щоб всіх нас огрівати.
1873

ВАМ СТРАШНО ТОЇ ОГНЯНОЇ ХВИЛІ...

Вам страшно тої огняної хвилі,
Коли з мільйонів серць, мов божий грім,
Закута правда бухне і застилі
Шкарлущі світу розірве на нім?

Ви боїтесь, щоби криваві хвилі
Не потекли і не підмили дім
Блискучої освіти, не змулили
Швидкого поступу думок зовсім?

Не бійтеся! В кривавих хвиль навалі
Не згине думка, правда і добро,
Лиш краще, ширше розів'ється далі.

Не бійтеся! Не людськості ядро
Та буря зломить, а суху лушпину, —
Ядро ж живеє розростесь без впину.
1880

ЯК ТЕ ЗАЛІЗО З СИЛОЮ ДИВНОЮ...

Як те залізо з силою дивною,
Що другеє залізо тягне к собі
І магнетизмом звесь, не в супокою
Зціпляєсь, але в ненастанній пробі, —

А як його безділля вкриє ржою,
Під ржею й сила гине, мов у гробі, —
Отак і серце, що, грижі стрілою
Прошиблене, само з'їдаєсь в собі.

Лиш праця ржу зотре, що грудь з'їдає,
Чуття живе, неткнуте заховає,
Непросихаючу нору живить.

Лиш в праці мужа виробляєсь сила,
Лиш праця світ таким, як є, створила,
Лиш в праці варто і для праці жить.
1880

СІКСТИНСЬКА МАДОННА

Хто смів сказать, що не богиня ти?
Де той безбожник, що без серця дрожі
В твоє лице небесне глянуть може,
Неткнутий блиском твої красоти?

Так, ти богиня! Мати, райська роже,
О глянь на мене з свої висоти!

Бач, я, що в небесах не міг найти
Богів, перед тобою клонюсь тоже.

О бозі, духах мож ся сумнівати
І небо й пекло казкою вважати,
Та ти й краса твоя — не казка, ні!

І час прийде, коли весь світ покине
Богів і духів, лиш тебе, богине,
Чтить буде вічно — тут, на полотні.
1881

ПІСНЯ БУДУЩИНИ

Знов час прийде, коли з погорди пилу
Ти отрясешся й ясною звіздою
Засяєш людям, і підуть з тобою,
Серця твою почують давню силу.

Знов час прийде, до найтяжчого бою,
Остатнього, за правду й волю милу
Ти поведеш народи і прогнилу
Стару будову розвалиш собою.

І над обновленим, щасливим світом,
Над збратаними, чистими людьми
Ти зацвітеш новим, пречудним цвітом.

Прийде той час! Істотою цілою
Ми чуєм хід його поза собою,

Та доживем його — не ми... не ми!
1880

КОЛИСЬ В СОНЕТАХ ДАНТЕ І ПЕТРАРКА...

Колись в сонетах Данте і Петрарка,
Шекспір і Спенсер красоту співали,
В форму майстерну, мов різьблена чарка,
Свою любов, мов шум-вино, вливали.

Ту чарку німці в меч перекували,
Коли знялась патріотична сварка;
"Панцирний" їх сонет, [4] як капрал, гарка,
Лиш краску крові любить і блиск стали.

Нам, хліборобам, що з мечем почати?
Прийдесь нову зробити перекову:
Патріотичний меч перекувати

На плуг — обліг будущини орати.
На серп, щоб жито жать, життя основу,
На вили — чистить стайню Авгійову.
24 сент[ября] 1889

ТЮРЕМНІ СОНЕТИ

СЕ ДІМ ПЛАЧУ, І СМУТКУ, І ЗІТХАННЯ...

Се дім плачу, і смутку, і зітхання,
Гніздо грижі, і зопсуття, і муки!
Хто тут ввійшов, зціпи і зуби й руки,
Спини думки, і речі, і бажання!

Кукіль тут полють з жита, видається,
Та рівночасно свіжий засівають;
По параграфам правду виміряють,
Але неправда і без міри ллється.

Тут стережуть основ, але основу
Усіх основ — людського серця мову,
І волю, й мисль зневажують, як дрантя.

Ви, що, попавши в западню ту, хтіли
Найти в ній людський змисл і людські цілі, —
Lasciate ogni speranza, [5] — мовив Данте.
19 сент[ября] 1889

СИЖДУ В ТЮРМІ, МОВ В ЗАСІДЦІ СТРІЛЕЦЬ...

Сижду в тюрмі, мов в засідці стрілець,
Усякий звір поперед мене мчиться,
Не криється від мене, не боїться,
Показує, в чому хто є мистець.

Лис — злодій тут, не скромник, не святець,
І вовк — не музикант, а просто вбійця,
Медвідь — дерун і лютий кровопійця,
Забув про жарти, бубен і танець.

Тут всяку видно наголо особу,
Мов фрак роздівши й мундур урядовий,
Вони і людську скинули подобу.

Я в засідці дрібнії точу стріли
І напинаю лук свій, все готовий —
Ну, бачність, звірі! Не хиблю я цілі!
9 сент[ября] 1889

КОЛИСЬ В ОДНІМ ШАНОВНІМ РУСЬКІМ ДОМІ...

Колись в однім шановнім руськім домі
В дні юності, в дні щастя і любови
Читали ми "Что делать?", і розмови
Йшли про часи будущі, невідомі.

Домашні дами ось як побивали
Не раз мої гарячі дифірамби:
"Е, спільна праця! В такім разі й вам би
Прийшлося чистить виходки й канали".

Не знали дами, що важке, всесвітнє
Питання те вже Австрія рішила.
Тюремний кибель — що в ньому за сила!

І виходок, і мебель враз! Вигідне
Береш його, виносиш, ну, і прямо
На поле лий чи в компостову яму.
17 сент[ября] 1889

У СНІ МЕНІ ЯВИЛИСЬ ДВІ БОГИНІ...

У сні мені явились дві богині.
Лице одної — блиски променисті,
Безмірним щастям сяли очі сині,
І кучері вилися золотисті.

Лице другої чорний крив серпанок,
І чорні очі, наче перун з тучі,
Блищали, коси чорні та блискучі —
Була, немов літній, бурливий ранок.

"Не плач, дитя самотнє, цить, мій світку, —
Сказала перша (що за голос милий!), —
Ось на тобі мій дар, чудову квітку!"

І соняшник дала мені розцвілий.
А друга мовчки терн втиснула в руку, —
І враз я радість вчув і люту муку.

***

І говорила перша: "Я любов,
Життя людського сонце невечерпне.
Як соняшник за сонцем, так за мнов
Най раз на все твоє ся серце зверне.

І світ, і люди — всі перед тобов
Являтись будуть світлим боком; скверне,
Погане, зле — лиш з наслуху, немов
Крізь сито тільки будеш знать. Оберне

Мій дар до тебе щирих серць багато,
І від найліпших, найчесніших твого
Віку — добра й любові зазнаєш много.

Тож хорони, дитя, сей дар мій свято!
Любов л ю д е й, мов хліб той до засіка,
Громадь і степенуй в любов до ч о л о в і к а!"

***

І говорила друга: "Я ненависть,
Любві сестра й товариш невідступний.
Ненавиджу я все, що звесь лукавість,
І кривда, й лад нелюдський та підкупний.

Ненавиджу я всю тоту неправість,
Що чоловіка пха на путь непутний,
Що плодить в душах підлість, брехні, завись.
Крутіж отой могучий, каламутний.

Не в серці людськім зло! А зла основа —
Се глупота й тота міцна будова, —
Що здвигнена людьми і їх же губить.

Се зло й тобі прожре до кості тіло,
Щоб ти зненавидів його і бивсь з ним сміло,
Хто з злом не боресь, той людей не любить!"
18 сент[ября] 1889

СИДІВ ПУСТИННИК БІЛЯ СВОГО СКИТУ...

Сидів пустинник біля свого скиту
Серед лісів безмірних та безлюдних
І слухав пташок голосів пречудних
І вітру в гіллі пісню сумовиту.

Аж бач, голубка, його пташка біла,
Що вже два дні не знать де пропадала,
Ту ж понад ним крильцями стріпотала
І тихо в нього на колінах сіла.

Старий погладить хтів її руков —
Та й обімлів: ті крильця сніжно-білі
Оббризкала червона людська кров.

І зойкнув дід: "Прокляті, зсатанілі
Часи, коли з осель людських в сей ліс
На крилах голуб людську кров приніс!" [6]
13 сент[ября] 1889

БАГНО ГНИЛЕЄ МІЖ КРАЇВ ЄВРОПИ...

Багно гнилеє між країв Європи,
Покрите цвіллю, зеленню густою!
Розсаднице недумства і застою,
О А[встріє]! Де ти поставиш стопи,

Повзе облуда, здирство, плач народу,
Цвіте бездушність, наче плісень з муру.
Ти тиснеш і кричиш: "Даю свободу!"
Дреш шкуру й мовиш: "Двигаю культуру!"

Ти не січеш, не б'єш, в Сибір не шлеш,
Лиш, мов упир, із серця соки ссеш,
Багно твоє лиш серце й душу дусить.

Лиш гадь і слизь росте й міцніє в тобі,
Свобідний дух або тікати мусить,
Або живцем вмирає в твоїм гробі.
4 окт[ября] 1889

ТЮРМО НАРОДІВ, ОБРУЧЕМ СТАЛЕНИМ...

Тюрмо народів, обручем сталеним
Ти обціпила їх живі сустави
Й держиш — не для пожитку, не для слави,
А лиш для жиру клевретам мерзенним.

Отак пастух попута коні в полі
Через ногу; здаєсь, три ноги вільні,
А йти вони, ні бігти не зусильні —
То ржуть, гризуться спільники неволі.

Отак і ти попутала народи,
Всім давши зверхні вигляди свободи,
Щоб одні одних гризли і душили.

І хоч всі дружно рвуться з твого круга,
Та в різні боки шарпають друг друга.
Сей колот — джерело твоєї сили.
4 окт [ября] 1889
ГАЛИЦЬКІ ОБРАЗКИ

В ШИНКУ

Сидів в шинку і пив горівку,
Бо коло серця щось пекло.
Згадав про діти, хору жінку,
Згадав про щастя, що втекло…
Згадав, як був господар він,
Як шанували го сусіди,
Всяк віддавав йому поклін
І слово добреє завсіди.
А далі… далі не хотів
І згадувать!.. Настало лихо!
Чому мовчати він не вмів,
Коли казали бути тихо?
Коли громаду кривдив пан,
Чому він мусив впоминатись,
Хоч не його зорали лан,
З панами права добиватись?
І не добився з панами права,
Ще й сам від них біди назнався:
Громадськая пропала справа,
Він сам до крихти зруйнувався.
Худоба, хата, поле й сад
Пішли на кошти судовії,
В широкий світ, неначе в ад,

Його з сім'єю без надії,
Без хліба пхнули. Жінка мре
Із голоду на переднівку,
У наймах діти… Тато де?
Сидить в шинку і п'є горівку.
1881

МАКСИМ ЦЮНИК [7]

Дев'ять ще годин кричав ти,
Як та штольня завалилась,
Де, нещасний, працював ти, —
Дев'ять ще годин конав ти.

А юрба їх там тіснилась,
Слухаючи крику твого,
Та рука й одна не ймилась,
До рятунку не стулилась.

Дев'ять ще годин страшного
Конання — чи не замного
Горя випало для того,
Хто за весь свій вік не взнав

Дев'яти годин розкішних,
Дев'яти новин потішних,
В вічній нужді, сльозах вічних
Весь свій вік не жив — конав?..
1881

ГАЛАГАН [8]

"Мамо! мамо! — кличе Йван,
Хлопчик, може, шести літ. —

Подивіться, подивіть,
Маю дзіньо, галаган!"

"Де ж ти, синку, теє взяв?
Чом ти, синку, так дрижиш?
Боже, босий десь бував,
Босий по снігу біжиш!"

"То мені паничик дав...
Я з ним бігав по снігах:
Я босоніж, а він мав
Черевички на ногах.

"Як мя зловиш, дзіньо дам!" —
Так він мовив та й побіг.
Я... дігнав його... ма... мам..."
"Синку, синку, що тобі?"

Зсинів, наче боз, Іван,
Зціпив зуби, одубів,
З ручки випав галаган —
Впав на землю і зомлів.

А за тиждень в неділю,
Плаче мати — пропало!
Пройшла коса по зіллю,
Бідне зілля зів'яло.

В труні тихо спить Іван,
Не бажає більше нич:
В ручці має галаган —
Той, що дав йому панич.
1881

ГАДКИ НА МЕЖІ

1

Ся нитка зелена, що, мов тота гадина,
Отсе здовж загону снує, —
Се Terminus [9] наш, се межа, перекладина,
Знак, поки "моє" і "твоє".
По сей бік чотири загони Трохимові,
По той бік Михайлові три:
Жий кождий на своїм, уплачуй дачки нові,
Чужого ж і п'ядь не бери!
І що кому в тім, що Михайло й Трохим
На своїх загонах криваво бідують,
Хоч рук собі й ніг від роботи не чують,
Прийде передновок [10] — занестись нічим?
І що кому в тім, що худібчина їх
"Чомусь" не держиться, чахліє, марніє,
Що поле їх рік в рік гіршіє, пустіє,
Хоч орють і полють не гірше від всіх?
І що кому в тім, що вже руки у них
В розпуці безпомічній вниз опускаються?
"Замало землиці! В часах тих трудних
Довги вже дверима і вікнами пхаються.
Прийдеться пропасти… Мов риба в саку,
Так б'ємся, і годі що вдати!"
Аж слухати важко тих слів, та яку
Пораду їм дати — не знати.
А станеш у полі отак на межі —
В обох сім загонів, і вдовж є куди дивить!
Ну, нивка незгірша, що хоч, те й кажи, —
При добрій роботі і вісім душ виживить…
А в них обох шість душ! І що б за завада
Зложитися полем докупи обом,
Зложитись хатами, знаряддям, тяглом?

І, може, для них се єдиная рада.
Та ба, ось межа! Ся попруга вузька
Несильну їх силу роздерла на части,
І де в спільній праці жили б довіка,
Там вроздріб прийдесь їм лиш спільно пропасти.

2

Малим ще, тямую, всі межі я знав:
За мамою літом щодень тупцював,
Коли для дійної корови вона
Трави узбирати надвечір ішла,
То межі й на ступінь широкі були,
З одної нажнеш дві вереті трави.
А я неміцними ногами межею
Безпечно ступаю м'якою стернею.
А нині погляну на межі: невже ж?
Нема стародавніх, широких тих меж!
Всі нині тоненькі, як нитка, отак,
Чужий ледве б здужав намацати знак,
Сей з того, той з того їх боку підтяв,
Рад кождий, що лишнюю скибу дістав.
І чом кождий так тої скиби бажить?
Чом тісно так в світі, нелюдяно жить?
Чи люду замного наплодилось нам,
Чи більш до життя потребує він сам?
Ні люду замного на нашій рілли,
Ні в нього самого потреби зросли,
А більш його дома стіснили чужії,
На рук його працю, мов трутні, падкії.

І дарма то дехто незрячий не раз
Говорить: "Війна би здалася у нас,
Замного людей, світ тісний всім, мов сак, —
Просікли б, вільніше би стало відтак".

Вільніше, се так! Та, крім знищення й мук,
Не стало б до праці щонайкращих рук,
А джерело нужди як било, так било б,
Лиш що до старого нове причинило б.

А люд через межі, котрі го тіснять,
Не може добачити тих всіх завад,
Добачить всіх сплетених коренів лиха,
Що сили його підлоточує стиха,
Ей, межі, ви, межі, вузенькі, куці!
В які бездоріжжя, в які манівці
Ви втисли незрілий ще погляд суспільний!
Хто шлях нам покаже широкий і вільний?

3

Приходить до мене один чоловік:
"Порадьте, що маю робити?
Ось тут, на тім полі, мій дід прожив вік,
Хоч, правду сказавши, нема чим і жити.
Три прути! Та ну, якось, певно, тоді
Не так було тісно, як нині, —
Досить, що отак ні в добрі, ні в біді
Пройшов цілий вік старовині.
Мав дід два сини, поженив їх, і враз
Жили в одній хаті з дітками.
Все дід, було, каже: "Ділив би я вас
Тим полем, та й б'юся з гадками.
Тепер воно ледве живить нас, а що ж
Тоді, як ту дрібку надвоє роздерти?
Ні, я вас не буду ділити! Як мож,
Так жийте прикупі, а схочете тож
Ділитись — діліться по моїй аж смерти".
Та сталося, бачте, що дід і сини
Померли на тифус одної весни,

Лишивши по двоє дітей малолітніх.
Я найстарший був, мав три роки з весни,
Стриків хлопець — півтора; в мами й стрийни
При грудях дівчатка були. По бездітних
Багатших сусідах мами роздали
Нас, хлопчиків, — бач, не було з чого жити.
Дістодьто, годуйте, допоки малий,
А виросте, мусить за все відслужити.
І ми наслужились, назнались біди!
Мами повмирали. Мені вже тогди
Було двадцять літ, я покинув служити,
До хати пішов, оженивсь і, як слід,
Обняв усе поле, що нам лишив дід,
І став на нім в бідності жити.
Гадав я: сплачу малолітнім тамтим,
І поле по дідовій волі
Останесь ціле, то хоч я на тім полі
Вдержусь, а то впадесь у руки чужим.
Дівчат повіную, а старший братій
Присране де-будь до вдової…
То так, як би двом у сорочці тісній:
Волить хоч один, та ходити в цілій,
Ніж дерти сорочку надвоє,
Бо жаден тоді не буде мав що вбрать.
Отак я, бувало, частенько
Говорю тамтому. Та ба, любий брат
Лиш вислухав все те чистенько
Та й зараз до суду. Списать зажадав,
Що там на всі діти лишилось,
І щоб все напів поміж них поділилось
Так, як би їх тато окремо вмирав.
Я вчув се, і сумно зробилося. Шлю
До нього людей, щоб згодились на сплату;
Сам ходжу за ним і благаю-цвілю:
"Вважай, переділимо поле і хату,

То що ж на тих кусниках будем робить?
Вважай, дід-небіжчик не хтіли ділить,
А ти хочеш дідову волю ламати?"
Дарма, він про слату не хоче і знати!
Минуло два токи, і з суду ми нині
Декрети дістали: усе, що дід мав,
Між нас поділити по рівній частині,
А кождий щоб з того сестру звінував,
І що тут робити, порадьте, сли ласка!
Зруйнують дочиста, як вкроять отак
Півгрунту! Моя вже задовжена частка.
Сестри не звіную, і сам я жебрак.
Я думаю свідків до суду вести,
Що дід не хотів ділить поля, —
То, чень, йому скажуть на сплату піти,
А ні, га! — то дійсь божа воля!"

4

Я думав про людське братерство нове,
І думав, чи в світ воно швидко прийде?
І бачив я в думці безмежні поля:
Управлена спільним трудом, та рілля
Народ годувала щасливий, свобідний.
Чи се ж Україна, чи се край мій рідний,
Обдертий чужими і світом забутий?
Так, се Україна, свобідна, нова!
І в мойому серці біль втишувавсь лютий.

Щез привид. Я глянув довкола. Он там
За зорану межу б'єсь з Грицем Степан;
Там дід оре поле, старенький, як гриб,
І плаче за сином, що в Боснії згиб;
Там батько за сином з дрюком уганяєсь;
Там мачухи лютий проклін розлягаєсь…

О краю мій рідний, недолею гнутий,
Пропасти би радше тобі, ніж коли б
Така твоя доля повік мала бути!

1

1 — Пам'ятай, що живеш! (Лат.)

2

2 — Завжди те саме! (Лат.)

3

3 — Герой вірші про рекрутське життя, написаної селянином Романом Гудзманом.

4

4 — Мова тут про звісні в німецькій літературі "Geharnischte Sonette" Фр. Рюккерта.

5

5 — Покиньте всю надію (італ).

6

6 — Мотив із Ленау.

7

7 — Так звався робітник з Нагуєвич, котрий в Бориславі погиб, працюючи в штольні. Штольня, лихо збудована, завалилася всередині, так що засипаний в глухому кінці робітник мав ще довкола себе трохи вільного місця. Дев'ять годин чутит було відтам крик нещасного, і дев'ять годин слухали того крику надзорці й робітники, не пробуючи навіть приложити рук до рятунку.

8

8 — Мідяна монета, що стоїть 4 кр[ейцери] вал[юти] австр[ійської].

9

9 — Terminus — у римській міфології бог меж і межових знаків, стовпів, каменів, які вважалися священними. Тут: межовий знак. — Ред.

10

10 — Раз щось з'їсти